

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

ІБРАГІМОВА Н. В.,

кандидат юридичних наук, викладач
кафедри адміністративного, цивільного
та господарського права і процесу
(Академія Державної пенітенціарної
служби України)

УДК 346.21

ЩОДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ МАЙНА ХОЛДИНГІВ

У статті проаналізовано питання щодо правового режиму майна холдингів та особливості реалізації їхніх прав на майно холдингової компанії й корпоративних підприємств. Обґрунтовується потреба нормативно-правового регулювання і значного вдосконалення майнових аспектів діяльності холдингів.

Ключові слова: майно, холдинг, холдингова компанія, корпоративне підприємство, правовий режим, майнові відносини.

В статье проанализированы вопросы правового режима имущества холдингов и особенности реализации их прав на имущество холдинговой компании и корпоративных предприятий. Обосновывается необходимость нормативно-правового регулирования и значительного усовершенствования имущественных аспектов деятельности холдингов.

Ключевые слова: имущество, холдинг, холдинговая компания, корпоративное предприятие, правовой режим, имущественные отношения.

The article analyzes the issues of the legal regime of the property of holdings and specifics of the realization of their rights to the property of the holding company and corporate enterprises. The need for regulatory and legal regulation and significant improvement in the property aspects of the holding's activities is substantiated.

Key words: property, holding, holding company, corporate enterprise, legal regime, property relations.

Вступ. Діяльність холдингу багато в чому залежить від майнової бази, на основі якої він функціонує. При цьому від визначеності правового режиму майна холдингу, холдингової компанії та корпоративного підприємства залежить можливість холдингу бути повноцінним учасником господарських відносин, господарська компетенція й відповідальність холдингу та його учасників. Водночас на практиці є достатньо проблем, пов'язаних із реалізацією права на майно цих суб'єктів.

Ефективне визначення правового режиму майна холдингу має вагомим практичне значення, адже володіння холдинговими корпоративними пакетами акцій або участь холдингової компанії в статутному капіталі корпоративних підприємств є підставою здійснення холдинговою компанією управління холдингом, дає їй можливість приймати важливі для корпоративних підприємств рішення.

На рівні законодавства безпосередньо правовий режим майна холдингу не визначено, тому на такі відносини розповсюджуються законодавчі норми, якими встановлюється

режим майна аналогічних суб'єктів господарських відносин, що мають загальний характер. Так, до визначення правового режиму майна цього об'єднання можна зарахувати відповідні норми Господарського кодексу України та Законів України «Про холдингові компанії в Україні», «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства» й деяких інших. Разом із тим порядок формування майна холдингу, управління майном з боку холдингу, інші питання правового режиму можуть регулюватися на локальному рівні, наприклад, положеннями установчих документів учасників холдингу, договорами між ними, іншими внутрішніми документами холдингу.

У науці низка авторів присвятили свої роботи дослідженню майнових відносин у холдингах. Так, певні аспекти майнових відносин між холдинговою компанією та корпоративними підприємствами висвітлили В.В. Лаптев [1], С.П. Лозовицький [2], І.С. Шиткіна [3], К.Я. Портной [4], інші науковці. Однак з урахуванням сучасного стану законодавства і практики його застосування правовий режим майна холдингу вимагає додаткового аналізу.

Викладене підтверджує актуальність дослідження зазначеної теми.

Постановка завдання. Метою статті є конкретизації особливостей та обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення правового режиму майна холдингу.

Результати дослідження. Визначення правового режиму майна наводять такі відомі вчені, як В.С. Щербина [5] і В.М. Гайворонський. При цьому В.М. Гайворонський під правовим режимом майна пропонував розуміти як установлений правовими засобами порядок та умови набуття (привласнення) майна, здійснення суб'єктами господарювання повноважень володіння, користування й розпорядження ним, реалізацію функцій управління майном, так і його правову охорону [6, с. 417].

На думку В.К. Мамутова, під правовим режимом майна суб'єктів господарювання розуміється встановлена правовими нормами: а) структура цього майна; б) порядок його придбання (формування), використання й вибуття; в) порядок звернення на нього стягнення кредиторів [7, с. 185].

На підставі наведених визначень для конкретизації правового режиму майна холдингу необхідно проаналізувати, що входить до складу майна холдингу, порядок формування та використання майна, з'ясувати, які органи мають право приймати рішення щодо майна холдингу.

Виходячи з того, що положення про асоційовані підприємства й холдингові компанії (ст. 126) закріплені в главі 12 «Об'єднання підприємств» Господарського кодексу України [8], є підстави розглядати холдинг об'єднанням, на яке поширюються норми статей цієї глави, у тому числі щодо порядку формування майна такого об'єднання. Насамперед мова йде про ст. 123 Господарського кодексу України, спрямовану на регулювання майнових відносин в об'єднанні підприємств.

З метою забезпечення діяльності об'єднання під час його створення підприємства можуть передавати йому частину свого майна, а в процесі діяльності – вносити членські та інші внески. Учасники об'єднання можуть уносити на умовах і в порядку, передбачених його установчими документами, майнові внески: вступні, членські, цільові тощо. Майно передається об'єднанню його учасниками в господарське відання або оперативне управління на основі установчого договору чи рішення про утворення об'єднання. Вартість майна об'єднання відображається в його балансі (ч. ч. 1, 2 ст. 123 Господарського кодексу України).

Наведені положення можна вважати втіленням однієї з основних ознак юридичної особи – майнової відокремленості. У теорії права вона означає наявність у юридичної особи власного майна, яким вона володіє на праві власності, господарського відання або оперативного управління. Юридична особа отримує майно від своїх учасників (засновників), тим самим наділяється самостійним інструментом для ведення своєї діяльності [9, с. 106]. Разом із тим застосування положень ст. 123 Господарського кодексу України щодо майнових відносин в об'єднанні підприємств до холдингів ускладнене відсутністю в останніх статусу юридичної особи. Законодавець, називаючи асоційовані підприємства групою суб'єктів господарювання, оминає питання наявності в цієї групи статусу юридичної

особи (ст. 126 Господарського кодексу України), однак в інших випадках прямо вказує, що об'єднання підприємств є юридичною особою (ч. 4 ст. 118 Господарського кодексу України).

У літературі обговорюється питання майнових відносин у холдингу з урахуванням того, що холдинг не має статусу юридичної особи [10, с. 167]. Холдинг об'єднує підприємства, між якими виникають відносини економічної чи організаційної залежності. При цьому наявність участі одного підприємства в капіталі іншого є підставою розглядати групу як єдину господарську одиницю [2, с. 5].

Структура холдингу представлена холдинговою компанією, яка стоїть на чолі цього об'єднання, і корпоративними підприємствами. Однак холдингову компанію не можна ототожнювати з господарською організацією – об'єднанням підприємств, у тому числі виходячи з формування статутного капіталу цих організацій. Особливість статутного капіталу холдингової компанії полягає в тому, що він формується за рахунок внесків у вигляді холдингових корпоративних пакетів акцій (часток). З економічного погляду холдинговий корпоративний пакет акцій (часток) визначається як фіксовані частки майнової участі засновників та учасників холдингової компанії в статутному капіталі, вартість яких у грошовому вираженні визначається вартістю акцій (часток, паїв), на які поділено статутний капітал [11]. Статутний капітал може формуватися й за рахунок додаткових внесків у формі майна, коштів і нематеріальних активів, необхідних для забезпечення діяльності холдингових компаній при тому, що їх частина не повинна перевищувати 20% статутного капіталу холдингової компанії (ч. 1 ст. 5 Закону «Про холдингові компанії в Україні» [12]).

Із цього випливає, що корпоративні підприємства не беруть участі у формуванні статутного капіталу холдингової компанії. Також у Законі України «Про холдингові компанії в Україні» встановлено заборону господарським товариствам мати у власності цінні папери холдингової компанії, корпоративними підприємствами якої вони є (ч. 4 ст. 5 цього Закону).

У свою чергу, корпоративні підприємства як суб'єкти господарювання зі статусом юридичної особи мають відокремлене майно, що належить їм на праві власності чи іншому речовому праві (ст. 133 Господарського кодексу України). Порядок формування майна названих суб'єктів залежить від форми власності, організаційно-правової форми корпоративних підприємств і визначається відповідними законами.

Отже, навряд чи є правові підстави майно холдингової компанії та корпоративних підприємств уважати майном, належним об'єднанню, оскільки воно належить цим суб'єктам на певному правовому титулі, а будь-який із можливих титулів не припускає одночасну належність майна іншому суб'єктові.

Отже, холдинг відрізняється від традиційного об'єднання підприємств тим, що його учасники не вносять майнові внески для забезпечення діяльності об'єднання, передбачені ст. 123 Господарського кодексу України, що вказує на відсутність у холдингу відокремленого майна. З урахуванням цього в законодавстві не передбачено порядок формування, оцінювання та обліку майна холдингів.

Відсутність статусу юридичної особи й невизнання холдингу учасником чи суб'єктом господарювання унеможливує розповсюдження на нього й положень ст. 140 Господарського кодексу України щодо джерел формування майна суб'єктів господарювання, проте для учасників цього об'єднання вони зберігають свою силу.

З урахуванням викладеного можна стверджувати, що майнові відносини в холдингу набувають специфічних рис, які характерні саме для цієї форми об'єднання. Так, у науковій літературі зауважується, що майнову основу холдингу становлять усі виробничі активи, що перебувають у власності окремих виробничих організацій [13].

Очевидно, що ця думка базується на обґрунтованій Г.В. Пронською науковій точці зору щодо правового режиму майна господарської системи. Авторка доводила, що господарська система загалом суб'єктом прав та обов'язків щодо майна не є, оскільки відсутнє майно, яке було б закріплене власне за системою. Однак матеріальна база господарської системи представлена майном, яке передане для використання ланкам системи та юридично закріплене за ними на певній правовій підставі [14, с. 163].

Схожість сучасних холдингів з господарськими системами дає змогу висунути пропозицію щодо структури майна холдингу, яка включає все майно, належне холдинговій компанії та корпоративним підприємствам.

Отже, майнова основа діяльності холдингу представлена майном, належним холдинговій компанії та корпоративним підприємствам, яке ці суб'єкти господарювання розподіляють за всіма видами фондів, обліковують у власних балансах.

Варто звернути увагу на те, що відносини, пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням майном у холдингу, можуть виникати як між холдинговою компанією та корпоративним підприємством, так і між самими корпоративними підприємствами. На суб'єктний склад і зміст таких відносин певною мірою впливає вид холдингу. Зокрема, у горизонтальному холдингу, до якого входять підприємства, що діють на одному ринку або виробляють однаковий (схожий) товар, відносини володіння, користування й розпорядження майном виникають переважно між холдинговою компанією та корпоративними підприємствами і спрямовані на організацію виробництва й збуту товару на ринку. Водночас у вертикальному холдингу, який об'єднує підприємства одного ланцюга виробництва товару на різних його стадіях, відповідні відносини виникають між усіма учасниками холдингу. Це пов'язано з організацією виробничого процесу та просуванням сировини і продукції певного ступеня готовності за всіма стадіями до отримання готового товару.

Підсумовуючи викладене, можна припустити, що холдингова компанія наділена правом єдиного управління майном холдингу, яке вона реалізує для досягнення загальної економічної мети, що необхідно розглядати як важливий складник правового режиму майна цього об'єднання.

У літературі поставало питання доцільності виділення певного майна корпоративних підприємств, формування й використання цільових майнових фондів у холдингу. Їх існування може бути викликано як необхідністю досягнення єдиної мети діяльності холдингу, так і станом матеріальної бази, особливостями виробничої діяльності корпоративного підприємства й низкою інших факторів. Так, І.А. Лаптев обґрунтовує можливість відокремлення частини активів корпоративних підприємств з метою формування цільових фондів. Управління такими фондами може бути передано холдинговій компанії або спеціально створеній юридичній особі [1, с. 88]. Підтримуючи точку зору І.А. Лаптева, можна зазначити, що створення цільових майнових фондів може бути затребуваним у холдингах, корпоративні підприємства в яких випускають однорідну або схожу продукцію. При цьому використання активів фондів може здійснюватися в рамках спільної діяльності з об'єднанням вкладів учасників.

Інший спосіб відокремлення, запропонований автором, не пов'язаний з вилученням майна в корпоративних підприємств, а полягає в наданні певного майна в користування іншим учасникам [1, с. 89]. У цьому випадку можна запропонувати здійснювати таке використання в рамках інституту спільної діяльності без об'єднання вкладів або на підставі договору оренди майна.

Наступним питанням, яке привертає увагу фахівців, є питання безоплатної передачі майна від одного учасника холдингу іншому. Така передача здійснюється за рішенням загальних зборів корпоративного підприємства з волі холдингової компанії. Відмовитися від виконання рішення щодо передачі майна корпоративне підприємство не може. Так, Г.Л. Гоншвілі доходить висновку, що дочірнє підприємство у відносинах безкоштовної передачі майна іншим учасникам холдингу фактично позбавлене можливості відмовитися від відповідного правочину, оскільки його воля визначається холдинговою компанією [15]. З юридичного погляду безоплатна передача майна між учасниками холдингу може мати місце як одне з джерел формування майна суб'єкта господарювання згідно зі ст. 140 Господарського кодексу України.

Варто звернути увагу на те, що холдингова компанія має право й можливість прийняти рішення не тільки щодо безоплатної передачі майна від одного учасника холдингу іншому, а й узагалі здійснювати вплив на договірні майнові відносини цих суб'єктів. Зокрема,

холдингова компанія має можливість визначити доцільність укладання певного договору, предметом якого є майно корпоративного підприємства, і впливати на зміст таких договорів. При цьому в реально діючих холдингах мають місце укладання договорів про передачу виключних прав на результати інтелектуальної діяльності, торговельні марки, патенти, фірмові найменування тощо. Це спостерігається там, де учасники холдингу ведуть однакові або подібні види господарської діяльності, прагнуть дотримуватися високих вимог з якості продукції, мають бути пізнаними споживачем тощо.

Усе вищевикладене дає змогу погодитись з І.В. Стуловим, який виділив три принципи економічного механізму управління холдингами, що пов'язані з майном, а саме: 1) принцип обмеження свободи розпорядження фінансовим капіталом; 2) принцип обмеження свободи розпорядження виробничим капіталом; 3) принцип єдиного власника [16, с. 152–153]. Очевидно, що наведені принципи повною мірою відображають особливості побудови майнових відносин між холдинговою компанією й корпоративними підприємствами.

З правового погляду можливість реалізації цих принципів закладено в положеннях чинного законодавства, зокрема через права холдингової компанії як учасника корпоративного підприємства з правом вирішального голосу на загальних зборах. Також утілення цих принципів у конкретному холдингу можливе шляхом прийняття локальних нормативно-правових актів, укладання договорів між учасниками холдингу тощо. При цьому важливо зауважити, що реалізація цих принципів не повинна порушувати формальні засади діяльності корпоративних підприємств як самостійних суб'єктів господарювання зі статусом юридичної особи.

Наведені складники відносин управління майном холдингу законодавчо не закріплено, тому можуть регулюватися на рівні прийнятих локальних нормативно-правових актів під час створення холдингів або в процесі їх діяльності. Разом із тим на законодавчому рівні можна пропонувати закріпити обмеження щодо реалізації виключної компетенції загальних зборів холдингової компанії з управління майном учасників холдингу, а саме встановити обмеження на вилучення в корпоративного підприємства доходу понад визначений розмір дивідендів або виплат доходу на частки; вилучення майна або покладання додаткових витрат, якщо це загрожує здійсненню ним господарської діяльності. Такі обмеження спрямовані на гарантування корпоративному підприємству наявності коштів та іншого майна в обсязі, необхідному для забезпечення виробничо-господарської діяльності на рівні простого відтворення. Також пропонується конкретизувати повноваження холдингової компанії з управління майном учасників холдингу в контексті формування єдиної фінансової та виробничо-господарської діяльності. Зокрема, закріпити в Законі України «Про холдингові компанії в Україні» право холдингової компанії приймати рішення: 1) щодо діяльності учасників холдингу на основі консолідованого бюджету або самостійних бюджетів і затвердження таких бюджетів; 2) щодо виділення певного майна корпоративних підприємств, формування й використання цільових фондів у холдингу з поширенням правового режиму спільної діяльності на основі об'єднання вкладів учасників; 3) щодо надання певного майна корпоративного підприємства в користування іншим учасникам без вилучення його у власника з поширенням режиму спільної діяльності без об'єднання вкладів учасників або на основі договору оренди.

Правовий режим майна холдингу, учасники якого засновані на державній формі власності, має певні особливості. Так, майно корпоративних підприємств, які входять до холдингу, належить їм на праві господарського відання. Відповідно, корпоративні підприємства здійснюють володіння, користування й розпорядження майном, а холдингова компанія приймає певні рішення щодо реалізації цих правомочностей з урахуванням обмежень правомочностей розпорядження, закріплених ст. 136 Господарського кодексу України, особливостей управління холдинговим корпоративним пакетом акцій (часток, паїв), переданим до статутного капіталу державних холдингових компаній, установлених ст. 7 Закону України «Про холдингові компанії в Україні», та особливостей управління об'єктами державної власності, передбачених Законом України «Про управління об'єктами державної власності» [17].

Висновки. Отже, правовий режим майна холдингу потребує нормативно-правового регулювання і значного вдосконалення. Тому вбачається доцільним на законодавчому рівні вирішити такі питання: передбачити, що майновою основою діяльності холдингів є все майно, закріплене за холдинговою компанією та корпоративними підприємствами на відповідному праві; закріпити право холдингової компанії на єдине управління майном холдингу, яким вона наділяється для досягнення загальної економічної мети холдингу; встановити холдинговій компанії обмеження на вилучення в корпоративного підприємства доходу понад визначений розмір дивідендів або виплат доходу на частки й на вилучення майна або покладання додаткових витрат, якщо це загрожує здійсненню корпоративним підприємством господарської діяльності.

Упровадження зазначених пропозицій сприятиме вдосконаленню правового режиму майна холдингу та забезпечить баланс інтересів усіх його учасників.

Список використаних джерел:

1. Лаптев ИВ. Правовая организация холдинга как производственно-хозяйственного комплекса: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право и гражданский процесс; семейное право».
2. Лозовицкий С.П. Методологические и организационные аспекты учета и аудита в холдинговых компаниях: автореф. дисс. канд. экон. наук: спец. 08.06.04 «Бухгалтерский учет, анализ та аудит». Львов, 2004. 20 с.
3. Шиткина И.С. Холдинги: правовое регулирование и корпоративное управление. Научно-практическое издание. Москва: Волтерс Клувер, 2006. 648 с.
4. Портной К.Я. Правовое положение холдингов в России: монография. Москва: Волтерс Клувер, 2004. 278 с.
5. Щербина В.С. Поняття та зміст правового режиму майна суб'єктів господарювання. Юридична Україна. 2007. № 1. С. 70–80.
6. Хозяйственное право: учебник / В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменский, К.С. Хахулин и др.; под ред. В.К. Мамутова. Киев: ЮринкомИнтер, 2002. 912 с.
7. Мамутов В.К. Предприятие и вышестоящий хозяйственный орган. Москва: Юрид. лит., 1969. 237 с.
8. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, 19–20, 21–22. Ст. 144.
9. Цивільне право України: загальна частина / за ред. проф. І.А. Бірюкова і Ю.О. Заїки. Київ: Алерта, 2014. 510 с.
10. Вінник О.М. Господарське право: навчальний посібник. Київ: Правова єдність, 2009. 766 с.
11. Беліков О. Холдинги в Україні. Юридичний журнал. 2007. № 9. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2746>.
12. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15 березня 2006 р. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 34. Ст. 1253.
13. Леонова О.И. Правовые аспекты имущественных отношений в холдинге. URL: <http://urfocus.ru/index.php/stati/6-pravovye-aspekty-imushchestvennykh-otnoshenij-v-kholdinge>.
14. Пронська Г.В. Вибране. Київ: Освіта України, 2013. 696 с.
15. Гонашвили Г.Л. Безвозмездная передача имущества между коммерческими организациями. Законодательство. 2004. № 2. С. 10.
16. Стулов И.В. Организационно-экономический механизм управления холдингами: дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05 «Развитие продуктивных сил и региональная экономика». Санкт-Петербург, 2001. 167 с.
17. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21 вересня 2006 р. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 46. Ст. 456.

